

МЕТАФИЗИКАТА И САМОСЪЗНАТЕЛНОТО ОБЩУВАНЕ КАТО ФИЛОСОФСКА ДЕЙНОСТ

Евлоги ДАНКОВ

I. Съвестта като първооснова на философията и психологията на общуването

0.0.0. Съзнанието и съвестта като първооснова на философското (категориално) общуване

Категорията **съвест** категоризира етическото разбиране за нравствеността. В този смисъл категорията съвест е родова форма на духовно битие и философско мислене. Взаимозависимостта между съзнанието и съвестта излиза винаги на преден план, когато човек реализира личностно самоосъществяване (като цяло или в частност) чрез философията. **Съвестта е ценностен критерий** за подобно самоосъществяване. При това тя е съобразена с нравствеността и най-вече с метаetikата. Осъществяването на съзнанието независимо от нравствените принципи може да има и отрицателен, разрушителен ефект¹. Днес повече от всякога философията е призвана да формира добродетели.

Съвестта е необходима за нравствено реализиране на човешката духовност като цяло и в частност за нейната целенасочена конструктивна дейност. Опората на дадено съзнателно или самосъзнателно (философско) действие върху съвестта е гаранция за наличието на добра воля. Истинското философско духовно общуване предпоставя добрата воля и висшите цели на разума.

Взаимоотношението между съвестта и философската съзнателност при дадено общуване е също така критерий за ефективността и целесъобразността на съответната **интелектуална дейност**², осъществявана от

човека. Когато в общуването съзнанието се опира на съвестта, се постига ефективно рационално разбиране, умереност и адекватност – необходими за духовно извисяване на философа.

Без оптималното съотнасяне на съзнанието и съвестта е невъзможно осъществяването на така необходимата духовна самоидентичност във философията. Последната е израз на човешкото дълбинно битие и неговите висши цели като цели на разума. Съвестта пробужда човешкия разум към съзерцание на тези цели и следователно към философско творчество. Няма истинно философско творчество без съзерцание на висшите цели на разума. Без съвестта съзнанието е неспособно да познае идеята за доброто и дълга. Философската трансцендентна мотивация се проявява като добродетел именно чрез съвестта, но при наличието на съзнателна и самосъзнателна (философска) целеполагаща дейност.

В онтологично отношение съвестта влияе върху познанието на **доброто**, но и доброто се превръща в критерий за достойна съвест. Съвестта изисква съобразяване с критериите на една висша разумност, каквато е научно-философската, т.е. метафизическата. Чрез съвестта философският разум е насочен към бъдещето като негова висша цел. Разумното съзерцание на тези висши цели е съществен критерий за дефинирането на философията като наука, т.е. като метафизика. Съвестта е мерило за протичане на човешкия живот в съответствие с висшите нравствени ценности (и върховното Благо). Тя е начин за постигане на умереност и сдържаност в съответствие с нравствения дълг. Съзерцанието на висшите цели на разума, от което зависи философията като метафизика (наука), е всъщност нравствен дълг.

Съвестта е критерий и за хуманност. Без нея е невъзможно постигане на единство между смирението, като душевно равновесие, и самодостатъчността. Съзнанието мотивира рационалната дейност на човека като метафизична способност. Съвестта позволява разумът да превърне нравствения живот в своя върховна цел. Едва на тази основа е възможна метаястетиката, която създава нови нравствени ценности, а не налага старите по един произволен начин.

Без съвестта трудно може да бъде разграничено действителното от недействителното нравствено битие на човека. Съвестта на човека предполага екзистенциално съпреживяване на битийните принципи и първоначала. Явно или неявно съвестта участва в създаването на рационалната космология (и теология) като метафизика – естествена способност и наука. Съвестта е вкоренена в Универсума (като микрокосмос и като макрокосмос).

Тя позволява да се схване ценностната йерархия на целенасочения порядък, който регулира по един или друг начин нравствените отношения между хората.

Съвестта съпътства развитието на ценностите на хуманизма и самоконтрола, без който е невъзможно адекватното човешко битие. Човешкият живот следва да се основава на разума непосредствено и опосредствано – чрез съвестта. Чрез съвестта човек преодолява незаинтересоваността към себеподобните и утвърждава в себе си гореспоменатото чувство като дълг. За да тръгне по пътя на истината и да осъзнае стремежа към нея като дълг, най-напред човек трябва да узнае за своето незнание. Знанието за незнанието е важен фактор в общуването, макар въпросът: Как така знам, че не знам? да остава без отговор.

Етическият рационализъм в общуването е невъзможен без да се основава на съвестта. Последната е вкоренена в човешката екзистенция и не се влияе съществено дори от най-съвършената космологична теория. В общуването съвестта обуславя нравствения дълг и моралното задължение към постигане на определени социално-значими ценности. Безусловният характер на нравствения дълг се основава на съвестта. В общуването съвестта следва да е вътрешно присъща на съзнателно мотивираната рационална воля. Добрата воля в общуването е безусловно добра, ако се основава на съвестта.

По отношение на ценностното общуване дългът следва да се схваща като категоричен императив, в който участва съзнанието. Това съзнание обаче се основава на съвестта. Ето защо истинността на мотивите, с които е свързана деонтичната етика, не може да пренебрегне съвестта. Без съзнанието е невъзможно да се осъществи рационалният подход към общуването, но неговата ценност зависи от съвестта и от нравствения дълг.

Единството между съзнанието и съвестта предшества **етиката на самореализацията** в общуването. Принципите на метаетиката, която трябва да се утвърди в отношенията между хората, предполагат активното вмешателство на съвестта. Показателно е, че етимологията на категорията “съвест” произлиза от култа към Vesta (Хестия) – ейдосът на космическата душа. Известно е, че според Платон нейният разум е светът на истината, където пребивава човешката **душа** преди да се въплъти в тъмницата на тялото. Разумът на Хестия (Веста) в неоплатоническата и стоическата традиция е първооснова на съвестта.

При това върху съвестта се основава интуитивизмът (intueog – гледам) като философско направление. Показателно е че Сп. Казанджиев отделя специално философско направление, към което той причислява определена група философи, като ги нарича “интуитивисти”.

Оптималното взаимоотношение между съзнанието и съвестта лежи в основата на етиката като **метафизика на нравствеността и добродетелите**. Доброто или справедливото могат да бъдат познати непосредствено чрез съзнанието, ако то се опира върху съвестта. Доброто и справедливостта като нравствени (ценностни) императиви също се основават на съвестта. Човекът, който има съзнание за нравственост (основаваща се на разума), осъзнава непосредствено доброто и справедливото адекватно чрез съвестта. Безсъвестният никога не може да бъде добър философ, колкото и съвършен догмат да е. Съвестта е една от първоосновите на истинската философия.

Интуитивното познание и неговото правилно осъществяване не може да пренебрегне съвестта. **Чрез съвестта човек осъзнава своя дълг във всяка ситуация, включително и философската.** Човекът в ситуация е този, който притежава съвест, като основа за съзерцаване на висшите цели на разума. Съвестта предшества всяко рационално прозрение и влияе върху избора на висшите цели. В това отношение **съвестта се реализира като висша способност за нравствено прозрение**. Оттук следва, че съвестта е необходима предпоставка за проникване в бъдещето. Безсъвестният е лишен от истинно бъдеще, но той е лишен и от битие в себе си. Съвестта е първооснова на знанието за добродетелите като решаващ фактор в нравственото общуване.

Съвестта играе изключително важна роля в **структурата на нравственото съзнание** и създаването на нравствени ценности. Здравият философски разум и нравственото съзнание са взаимосвързани. Нравственото съзнание е критерий за истинното човешко битие и свързаното с него творчество. То включва в себе си нравствените принципи като норми на поведение, регулиращи отношенията между хората, а също така и отношението на човека към света (изразено чрез неговите висши родове на битие и мислене).

Само по себе си нравственото съзнание, неговото равнище на съвършенство влияе върху различните видове общуване между хората. Наличието на нравствено съзнание изисква използването не само на етически категории, но и превръщане на техния смисъл в нравствени убеждения. Последните са структурни елементи на съвестта, която е и първооснова на истинското философско мислене.

От тази гледна точка **нравствените ценности** се включват в системата на самосъзнателните мотиви на поведение (на човека). Съвестта обезпечава активния стремеж на човека към възплъщаване на нравствените ценности в своя живот, към съзряване на висшите цели на разума като условие за научността на философията.

Поради обстоятелството, че биологичната агресивност на човека се онаследява, нравственото съзнание и нравствените убеждения се формират в процеса на образованието и възпитанието като начини на общуване. В това отношение важна роля играе и религиозното образование, свързано например с изучаването на метаetikата.

От своя страна философското знание изисква осъзнато отношение към учението за нравственото съзнание. Тук съвестта предполага осмисляне на собствените действия и техните крайни резултати в съответствие с нравствените ценности като мотиви на поведение. Съзнателността означава осъзнаване на отговорността и дълга, произтичащи от съвестта. Последната участва не само в усвояването, но и в прилагането на философското знание³. Освен това тя участва при овладяване онтологията на моделите, свързани с осъществяването на умствената дейност. Поради това съвестта играе ролята на регулатор при подготовката на специалисти философи и психолози с висше образование.

Благодарение на оптималното взаимодействие между категориалното съзнание и съвестта се постига истинно съзнаване и самосъзнаване на човешката творческа дейност.

Чрез съзнанието и съвестта се осъществява едно висше равнище на нравствена саморегулация, която е присъща само на човека. Съвестта регулира съотнасянето между сетивните и умствените образи в съзнанието. В това отношение съвестта се влияе и от **вътрешния опит на човека**. Като фактор, който регулира съзнателната дейност на човека, тя трябва да изпреварва дейността на съзнанието и свързаните с него целесъобразни действия⁴.

Значимостта на съвестта се осъзнава най-добре в контекста на онтологичното отношение между съзнанието и битието. Логиката може да има нравствена ценност само чрез съвестта. Истинската саморефлексия на съзнанието, чрез която се постига самосъзнание на общуването, е непосредствено свързана със съвестта. В това отношение съвестта е основен фактор при осъществяването на адекватно философско творчество. Тя е критерий за философските ценности. Ето защо **съвестта е мотивационно-ценностен**

фактор в човешкото творчество, което зависи от съзрчаването на висшите цели на разума. Това съзрчаване прави възможна философията като наука (метафизика).

Съзнателното творчество става неопределно по отношение на ценностните критерии, ако не се основава на съвестта. Самият човек осъзнава психическите явления от гледна точка на тяхното значение за бъдещето посредством нормативността, задавана от съвестта. Семиотичното движение от безсъзнателното към равнището на съзнанието и оттам към самосъзнанието изисква и **нравствена оценка**. Самото усъвършенстване на съзнанието зависи и от виртуалното познание, чрез което намират израз дори неосъзнатите трансцендентни принципи в общуването⁵.

При изясняване взаимоотношението между философията и психологията на общуването е необходимо да се има предвид, че в съзнанието се съсредоточават всички психически функции на човека. То се интересува от тяхната логосна (категориална) природа, а съвестта се съотнася с тяхното значение.

От казаното дотук следва, че съвестта, разгледана в отношение към съзнанието, изразява способността на човека за реализиране на нравствен съзнателен и самосъзнателен самоконтрол. Съвестта служи като основа за истинно формулиране на нравствения дълг. Тя също така е основа при **самооценката** на способностите за философско мислене. От гледна точка на философията (като метафизика) съвестта следва да се схваща като рационално осъзнаване на нравствените ценности и като първооснова на морала. Заедно с това съвестта е първооснова и на адекватното философско-категориално мислене, използвано в **самосъзнателното общуване**.

1.0.0. Значението на методологичната евристичната функция на философията за метафизическия семиозис в общуването

Съвременните проблеми на метафизиката, предизвикани от психологията на общуването, информационните технологии и биоетиката изискват нов, онтологичен подход към творческата научноизследователска дейност. Нараства значението на самосъзнателните предпоставки в научното творчество. Заедно с това се повишава отговорността на метафизиката пред обществото и бъдещето на човека. Възникналата потребност от нов тип самосъзнателна активност става важна предпоставка за изясняване значе-

нието на философията за подобряване качеството на метафизичната научноизследователска дейност чрез използване на семиотичния подход. Цивилизованото общество очаква философията (като цяло), а също психологията, социологията, етиката, естетиката, онтологията и другите философски науки да навлязат по-дълбоко в изследването на социално-психологичните фактори, от които зависят разумните способности на човека и неговото интелектуално усъвършенствуване⁶. С него е свързано философското общуване.

Обосновавайки в тази връзка задачите на съвременната метафизика, произтичащи от новите открития в космологията, следва да се отчита и **онтологичният семиозис**.

Значението на метафизиката нараства и благодарение усъвършенстването на ценностното битие на науката и образованието в системата на културата като семиотична система. Възниква необходимост от нов ценностноориентиран метафизичен стил на мислене, който има за цел преоценка на старите ценности и формиране на нова оценка за значението на философията при решаване на теоретико-методологичните проблеми на частните науки. Това естествено е свързано с равнището на **научните комуникации**, ориентирани към бъдещето на изследователската дейност и нейните резултати.

Традиционните философски проблеми всъщност са рефлексия над най-общия светоглед, изразяващ по един или друг начин отношението на отделния философ към света, обществото и самия себе си. В най-добрия случай такава метафизична рефлексия се подкрепяше от отделните научно-теоретични достижения. В условията на съвременната комуникация нещата се изменят коренно. Възниква именно необходимостта от философско знание, което представлява метафизическа рефлексия предимно над фундаменталните научни открития. Това намира израз в т.нар. философски проблеми на психологията, лингвистиката, историята, физиката, химията, геологията, биологията и др. Те изразяват стремежа да се формулира такова философско знание, което в своето ядро да има метафизическа рефлексия не над обикновената емпирия, а над фундаменталните научни открития. По такъв начин значително се усложни и самата евристична функция на философията (като метафизика) по отношение на съвременната психология.

От друга страна, чрез философията съвременният педагог явно или неявно се поставя в условия, посредством които той придобива възможност

да реализира себе си като целеполагаща индивидуалност. Философията, чрез настоящето, успява да съсредоточи в себе си света на миналата научна дейност и идеалите на бъдещето. Днес тя се реализира в качеството на такава духовна сила, която обединява по един възвишен начин жизнените сили на човечеството и неговите идеали, усъвършенствайки знанието и познанието като елементи на духовния живот и самата педагогическа дейност. Философът, който еkleктично и немотивирано отхвърля постиженията на частните науки, остава ограничен и то в широкия смисъл на думата.

Философията е резултат от определен начин на умозрително постигане на битието, мисленето и техните принципи, пречупени през нарастващата творческа активност на човешкото съзнание. В този дух е необходимо да се отчита, че посредством философията изследователското и педагогическото мислене днес по нов начин рефлектира над самото себе си. То се стреми “да види” не само себе си, но и нравствената перспектива на своето отношение към света (земен и космичен). Точно в такова философско концептуално възприемане на света (извън човека и в самия човек) най-ясно прозира нуждата от метафизично обосноваване на основните принципи и понятия във фундаменталните теории за усъвършенстване на човешките способности⁷.

В този контекст последователността “знак – значение – смисъл” следва да се схваща като съгласувани термини за обозначаване на съотнесени категориални форми на битие и мислене в съвременните комуникации. Знаците участващи в обективното социокултурно взаимодействие, са мислими като динамичен семиозис – процес, следващ историческия ход на събитията. Това би станало навярно по-ясно, ако към философската култура се прилагат семиотични анализи, понеже психологичното ниво на общуване не е в състояние да обхване съпреживяването на философския смисъл.

1.0.1. Философските комуникации като социална дейност

По отношение на своите ценностни функции философското общуване може да се интерпретира като социална дейност. Философските ценности и свързаните с тях “обществени дейности” са невъзможни без “комуникация”, “знакова или семиотична активност” и “диалог”. Това са различни страни на самосъзнателното общуване.

То се описва чрез семиотични термини, които не са равнозначни на понятията “обмен” или “размяна” от всекидневния език. В социалните комуникации се предполага наличието на семиозис, включващ обаче повече от две страни. Обществените дейности изразяват “комуникация”. Тях семиотиката разглежда като начин, чрез който човешкото битие се реализира индиректно (а оттам и директно) в определен социален и социално-психологичен семиозис.

Тук философското знание е необходимо за обосноваване и на тези нравствени принципи, които са съществени за усъвършенстване качеството на социалния живот. Днес философията има за цел не само да изследва своя предмет, но и да активизира човешкото съзнание само “да говори” за себе си и за своята перспектива по отношение на усъвършенстването на творческите способности. Като се има предвид неимоверно сложният характер на философското познание и неговата непосредствена връзка с фундаменталните научни открития, следва да се изтъкне необходимостта от развитието на онтологичните изследвания като теоретическа и методологическа основа на научните технологии⁸ и особено на биотехнологиите.

След като ценностната мотивация на висшето образование у нас започна да се освобождава от стремежа на създаването на “тесния специалист”, в последните години се забелязва нарастване значението на **евристичното мислене** за подобряване качеството на философската изследователската дейност. Беше осъзнато, че тесният специалист, изучаващ изолирано една ограничена област на науката, без да отчита значението на другите науки, ако се стреми да постигне “все повече” знание за “все по-малкото”, в края на краищата ще бъде принуден да усвои (в своята ограничена област) “всичко за нищото”. Идеалът на тесния специалист се оказва логически немотивиран в широкия смисъл на думата. Известно е, че подобен “идеал” има за основа разкъсването на диалектиката между единично и общо (всеобщо) в цялостната система на образованието и тяхното формално противопоставяне. Разкриването на **евристичната функция на философията** в изследователската дейност се налага и поради експоненциалното нарастване на знанията в системата на науката. Така например, ако общочовешките знания през 1960 г. се вземат за единица, то след 4 години – 1964 г. – те се увеличават на 1.4 пъти. През 1975 г. натрупаните знания вече нарастват 3.5 пъти. Ако екстраполираме този темп – знанията през 1985 г. се увеличават 8.5 пъти. До 2000 г. ръстът на знанията вече се увеличава 23 пъти с помощта на информационните технологии. Но заедно с това искаме

да отбележим, че е налице все още незадоволително регулиране на взаимоотношението между философията и психологията на общуването. Общата стратегия на педагогическата дейност, за съжаление рядко отчита философските първооснови на съответната част от науката дисциплина. Много от представителите на частните науки – природни и обществени – нямат нагласа за философско (и изобщо за метафизично теоретическо) мислене. Наложеният стил на такава научноизследователска дейност се характеризира с емпиризъм и тясна специализация, насочена към някакъв отрязък или върху някакъв аспект, който не излиза извън обхвата на фактосъбирането и фактоописанието. Метафизичното мислене обаче спомага за по-дълбоките и по-широкообхватни анализи и синтети – извеждането и формулирането на теоретически изводи, на хипотези, теории и концепции.

Интелектуализационната ефективност на метафизичните евристики намира най-ярък израз в психологическото усъвършенстване на научното творчество, а отгук и педагогическата дейност. Не случайно субординационното йерархическо единство на методите в системата на съответните учебни дисциплини поставя и проблема за тяхното разглеждане като обект на метафизичен анализ. В този случай философията се проявява като абстрактна наука, създаваща норми в движението на познанието (и генерираща формите на транслиране на истината) чрез самосъзнателното общуване и психологията на творчеството. Посредством философията, в крайна сметка се осъществява семиотично продуциране на методи за създаване на нови социални ценности, които са необходимо условие за понататъшното усъвършенстване психологията на общуването.

Философските знания се превръщат все повече в активен елемент на мисленето и “технологията на академичното обучение. Най-верният път към постигането на непрекъснато взаимно усъвършенстване между философията и психологията е разкриването на евристичната функция на философията спрямо подобряването на качеството и ефективността на научноизследователската и учебната дейност⁹.

Все по-ясно започва да се осъзнава, че отричането или подценяването на значението на философията за теоретичното мислене в психологията може да става само в един-единствен случай – когато се “философства” без отчитане върховите постижения на метафизиката. Дори най-големите емпирици все пак остават зависими от философията, но най-често, за съжаление – от наивния реализъм или пълзящия емпиризъм.

1.1.0. *Философската категория като структурна "единица" самосъзнателна комуникация*

Като висша цел на философския разум следва да се счита реализацията на вътрешносветовното, абсолютното добро, известно още в античността като върховно Благо. Оригиналната истина днес е "да бъдеш човек", който съзрява висшите цели на разума, като родови форми на битие и мислене.

Днес философията е призвана да просветли съвременната културна непрозрачност. Философията трябва да отговори на въпроса, с какви висши цели ще се обвърже човечеството в бъдещото, търсейки своята нова същност. Историята на философията е история на копнежа по един свободен чрез истината човек, чието битие се реализира във все по-голяма степен чрез мисленето. Философските категории все по-ясно се осъзнават като висши родове на битие и мислене. Това са битийни форми. В този смисъл всяка философска категория може да се схваща като структурна "единица" комуникация, която е съотнесена както с битието, така и с мисленето.

1.1.1. *Семиотика на философското общуване: инвариантни структури*

Философските категории могат да се схващат и като първооснови на вербалното общуване. Но философското мислене съдържа в себе си потенци и за самосъзнателно общуване. Всичко това касае пряко психологията, социалната психология и социолингвистиката (като "наука за езика във връзка с обществото"). Категориалното мислене дава възможност да се види също така и действието на семиотичните форми, които произвеждат философските ценности като начин за общуване между хората¹⁰. Категориалният семиозис изразява преди всичко родовите форми на общуване.

2.0.0. *Категориалният семиозис на философското общуване*

Метафизичните (теоретичните) първооснови при изясняване философията на общуването са свързани с диалектичното (категориалното) мислене. От тази гледна точка и от гледна точка на своите предвиждащи възможности философията се проявява като ценностно "самосъзнание" на

частните науки (естествени и хуманитарни). Именно в такава връзка е необходимо да се изяснят новите аспекти на проблема за евристичната функция на философията по отношение усъвършенстването на научно-изследователската дейност в психологията. Категориалният семиозис на философското общуване е самосъзнателен.

2.1.0. Евристичната функция на категориалния семиозис

Посредством своята евристична функция философията творчески изследва не само какво да се открива чрез научната рационалност, но и как тя да се оптимизира. Философията като евристика се стреми да обоснове оптималните пътища на научните открития, с които е свързано качеството на научноизследователската дейност. Ако методологията като цяло представлява от само себе си теоретическа рефлексия над “технологията” на научното познание, то евристиката е вътрешна съдържателна стратегия на изследователската дейност. Философията като евристика изследва средствата за ефективно решаване на проблемите, свързани както с откриването на новото, така и с “транслитерирането” на истината от равнището на принципите и аксиомите към теоретичното знание. В тази връзка е необходимо да се отчита общото и различното между евристика и методология. Евристичната обхваща изпреварващата и прогнозиращата страна на методологията, използвана в една или друга психологическа наука.

В това отношение евристиката има по-голяма връзка с интуитивното мислене, отколкото с дискурсивното. Днес евристичното значение на философското знание нараства (по необходимост) и предвид на това, че развитието на психологията е прието да се свързва най-общо с решаването на възникналите проблеми. Но, от друга страна, статистиката показва, че развитието на науката, най-общо, проблемите се увеличават. Като че ли на мястото на едни решени проблеми възникват няколко нерешени. При това решаването на даден проблем представлява само относителна истина, характеризираща конкретно даден етап от движението на познанието към една абсолютна истина, като висша цел на разума. По такъв начин се поражда ситуация, при която първоначалното предназначение на науката – да решава проблемите, се трансформира и в противоположното – да създава проблеми. Проблемният фронт на науката нараства в геометрична

прогресия, а средствата за решаване на проблемите – в аритметична. Но независимо от това информационната наситеност в научната рационалност все още расте експоненциално. Това неимоверно усложнява постигането на непосредствена ефективност във философското общуване.

Осмислянето на миналото и бъдещето на науката, нейните граници и възможности, е невъзможно без философското знание, което все повече се обособява като “положителна евристика” по отношение на съвременната психология. Самото възникване на научните проблеми също се влияе от евристичната функция на философията. Частните науки като цяло и в частност психологията се стремят чрез философията да разкрият своите първооснови.

Евристичната функция на философията в самосъзнателното общуване позволява да се осмислят такива откривателски ситуации, които на пръв поглед противоречат на съществуващите традиции. Противоречието най-често има за основа положението, че всяко ново откритие е отрицание на отрицанието на предишното равнище на знания. Новото откритие служи като основа за обясняване на старите знания. От последните, обаче логически не може да се изведе новото. Но новото знание би трябвало да обяснява границите и възможностите на старото¹¹.

Абсолютизирането на противоречието между новото и старото и тяхното противопоставяне винаги лежи в основата на един необоснован конфликт между откривателския и традиционния начин на мислене. Философията позволява да се преодолее дори отчаяната съпротива на старата парадигма по отношение на новите идеи и парадигмата на новата научна рационалност.

Философията има за цел да доведе научноизследователската дейност до нарастване на способностите за формулиране, откриване и ефективно използване на новите евристични идеи. Тя спомага за евристичното отношение към частнонаучните проблеми и за избора на оптимални средства за тяхното разрешаване.

Философското знание позволява един и същ научен проблем да се разглежда в различни аспекти и при това на различни равнища. В тази връзка е необходимо да се има предвид, че усъвършенстването на научноизследователската дейност е неотделимо от усвояването на необходимото знание (и умение) за ефективното решаване на проблемите с оглед бъдещето и висшите цели на разума.

Функционирането на философията като евристика има за цел да оптимизира творческата научноизследователска и педагогическа дейност. Но заедно с това философията си поставя за задача да изгради в крайна сметка оптимален онтологичен модел на света, който да включва и психичния феномен. Философското знание, по такъв начин, е необходимо и за изграждането на цялостна научна картина на света при отчитане на оптималния критерий за истинност.

Евристичната функция на философията в голямата си част се опира на трансцендентни принципи, които позволяват да се разбере оптималният път за достигане на дадено решение в съответствие с определени висши цели на разума. Всяко теоретично мислене се нуждае от философски първооснови. Възникването на **проблемна ситуация** в общуването включва:

1. (Осъзнаване) постановка на проблема.
2. Търсене на вариантите на решенията.
3. Търсене на оптимален начин за осъществяване на адекватното (евристично) решение.

Това са три равнища, в които се проявява особено ефективно комуникативната функция на философията при общуването.

Посредством евристичната функция на философията ученият може да мотивира определено поле от евристични решения, но е необходимо и да се привнесе **оценка** за избор на най-добрия вариант. В този случай трябва да се отчита и състоянието на теоретичното мислене в самата конкретна наука или научно направление.

Следва да се има предвид, че метафизичното мислене, свързано с откриването на даден проблем, представлява творческа дейност, която намира своята мотивация в определени трансцендентни принципи. Те се проявяват в процеса на обосноваване на съответното теоретично знание (закони, принципи) и изследване на границите и възможностите на съответната наука при осъществяването на нови открития.

Философията позволява да бъдат обосновани три основни вида евристични проблеми:

- а) реални
- б) потенциални
- в) имплицитни

Всички те са свързани с теоретичното развитие на самата частна наука. Посочените проблеми могат да имат както онтологичен, така и гносеологичен статус и поради това за тяхното семиотично обосноваване и

формулиране е необходимо философско категориално мислене. Посредством евристичната функция на философията могат да бъдат обосновани елементите на решението на съответния проблем или да бъде конструиран цялостният път на това решение с оглед на постигнатото истинно знание.

В тази връзка следва да се прави разлика между два основни типа мислене в метафизиката:

а) творческо (евристично)

б) репродуктивно

Дори и начинът на обучение по онтология днес отдава приоритет на репродуктивното мислене. Това обстоятелство създава нагласа у студентите за възпроизвеждане на заученото, без да се обръща съществено внимание на творческото мислене чрез висшите цели на разума.

В процеса на обучението като начин на общуване включените философски проблеми следва да се диференцират на две взаимосвързани равнища: **методологично и евристично.**

а) Първото обхваща необходимостта от анализ на частнонаучните методи, изследване на техните граници и евристични възможности. В такъв случай се налага и изследване на семиотичното взаимоотношение между **предмета и методите** на съответната частна наука със средствата на философското категориално мислене. Тук се отговаря на въпроса: Какво да се открива в съответствие с висшите цели на разума¹².

б) Второто отговаря на въпроса: Как оптимално да се осъществи откривателската и следователно да се усъвършенства научноизследователската дейност чрез разкриване метафизичните първооснови на съответната наука? Философията разполага с категориални средства, чрез които може да се осмисли дори творческият процес. Заедно с това, категориалното мислене на философията позволява да се обосноват теоретичните постижения в съответната наука, при отчитане висшите цели на разума като предпоставка за (научно) метафизическо мислене.

В този смисъл философското творчество може да се схваща като процес, в който се създава (респ. открива) нещо ново, открива се нов научен проблем в съответствие с определени висши родови форми на битие и мислене.

Евристичното философско мислене позволява да се предвидят възможните решения на съответния частнонаучен проблем. Но заедно с това философското знание интегрира метафизически откривателската активност в съответствие с висшите цели на разума.

Евристичната функция на философията има отношение към съвременната необходимост от интелектуализация на творческите дейности, които от своя страна пораждат силно изразена потребност от ново метафизично обосноваване на всяко теоретично мислене. От гледна точка на съвременната интелектуализация приоритет в това отношение има усъвършенстването на творческата дейност. В тази връзка решаването на общите теоретични проблеми, касаещи евристичното програмиране на научноизследователската и педагогическата дейност, се пренася и в сферата на **метафизиката**. Такава философско-методологична проблематика произтича от обстоятелството, че частните науки сами по себе си не са в състояние да изяснят същността, съдържанието и възможностите на своите собствени изследователски методи (от гледна точка на тяхното усъвършенстване). Философията вече не може да отминава качествено новите изисквания, отнасящи се до научноизследователската дейност. Но метафизическото обосноваване на това творчество изисква разкриването на взаимоотношенията между диалектиката и самата същност на изучаваните (чрез тяхната собствена рационалност) частнонаучни дисциплини. В този аспект се оказва, че евристичните функции на философията са пряко свързани с проблема за единството на познавателните методи (и техните предвиждащи възможности) с оглед висшите цели на разума. Така възниква и необходимостта от **гносеологически анализ** на познавателните евристични потенци на научноизследователския семиозис. В тази връзка трябва не само да се разграничава “чисто философското” (метафизично) изследване от теоретичните проблеми на частните науки, но и да се отчита тяхното единство. Философските аспекти на частните науки несъмнено се отличават от “чисто” метафизическите изследвания, но те изпълняват двойствена роля. Чисто метафизическите изследвания са ориентирани основно към изследване (или онтологична систематизация) на знанието за самото философско знание, предмета, методите и принципите на философията.

Като ефективна страна философските изследвания (свързани с обосноваването на психологията) преследват като своя висша цел придобиването на ново знание и, следователно, в подобни случаи е неизбежно излизането извън пределите на това, което традиционно се счита за метафизическо знание. Това е особено характерно за **онтологията** и метафизичните първооснови на психологията.

Взаимовръзката между философията и психологията на общуването се открива не само в обосноваването и предсказването на нови психологични открития, но и на собствените, коренни философски проблеми, които се превръщат в наука (метафизика) в резултат от съзряване висшите цели на разума.

Изпитвайки обратно влияние от страна на фундаменталните научни открития, днес онтологията придобива нов облик. Макар преходът на знание от философията към частните науки принципно да запазва своя диалектически характер, той се осъществява в рамките на едно трансцендентно обосновано метафизично мислене.

Осъществяването на синтез между философското знание и психологията посредством обучението по онтология заема изключително важно място в учебния процес. Игнорирането на тази диалектика може да доведе до откъсване на онтологията от теоретичните проблеми на психологията и същевременно подценяване на нейното значение за усъвършенстването на творческите способности и самото теоретично мислене.

Философското знание може да се обвърже със съответната частна наука на равнището на нейната теоретична проблематика, свързана с парадигмалните етапи в нейното развитие. И в този смисъл предвиждането и предсказването на всяко научно откритие може да се проявява чрез евристичен начин на съществуване на философското знание като цяло и в частност на **онтологията**. От своя страна постиженията на психологията влияят върху философията чрез генерирането на определени метафизични евристики. Не случайно стилът на философското мислене определя парадигмата, благодарение на която се осъществява дадена научна революция. Семиотичното движение на знание от частните науки към философията също се осъществява според нормативността на категориалното мислене и йерархията на познавателната дейност¹³.

Философията и всяка частна наука се съотнасят семиотично като единство на противоположности. Тук се проявява категориалната диалектика “единично – общо”. Теоретичните проблеми на частната наука (като единично) съществуват в системата на философията (като общо). Но философията (като общо) се проявява посредством единичното (т.е. частната наука) и то най-вече чрез първоосновите на нейните теоретични проблеми. По такъв начин откритията в частните науки не могат да не предизвикат ново евристично мислене във философията и нейните (методологични и евристични) функции.

Въпросните категориални взаимоотношения в метафизиката характеризират пораждането на нови евристики във философията, свързани с усъвършенстването на научноизследователското мислене.

И психологията изпълнява евристични функции по отношение на философията. Философията е средство за обосноваване на нови възможности при формирането на хипотези, генериращи знание, което позволява да бъдат потвърдени или опровергани определени твърдения. Истинните висши цели на разума придават научност на метафизичното мислене.

3.0.0. Онтологичният модел на категориалната комуникация във философската логика

Проблемът за интелектуализационната ефективност на метафизиката днес има непосредствено отношение към интензификацията на научноизследователската и преподавателската дейност при подготовката на философи и психолози. От гледна точка на теоретико-методологичните проблеми, свързани с европейската ценностна мотивация, следва да се отбележи, че в нашето общество също действа определена ценностна регулация върху основата на която възниква съответна психическа нагласа. Нейният семиозис поставя нови задачи пред съвременната психология на общуването. Именно в тази връзка пред онтологията възникват нови теоретико-методологични и евристични проблеми, свързани с усъвършенстването на нейната **интелектуализационна** ефективност. Особено силно тази нейна роля изпъква по отношение на съвременното съотношение между изкуствения и естествения интелект. Днес протича интензивна интелектуализация на гореспоменатите обществени дейности, обхващаща всички сфери на социалния живот и поставя нови проблеми пред психологията на творчеството. Това се отнася и до философското творчество.

Ето защо непрекъснато нарастващата необходимост от **интелектуализация** на обществените дейности поражда силно изразена потребност от ново метафизично обосноваване на психологията на научното творчество. От гледна точка на такава всестранна интелектуализация приоритет в това обосноваване има съвременната **метафизика**, която се стреми да разкрие самата природа на информацията като онтичен фактор в космогенезата и самото възникване на човека като носител на висша психика.

В тази връзка решаването на общите теоретични проблеми на интелектуализацията се пренася и в сферата на онтологията. Такава методологична проблематика произтича от обстоятелството, че интелектуализацията като процес сама по себе си не е в състояние да изясни същността и съдържанието на своята природа с оглед природата на човешката психика (и нейната онтология).

Тъй като съществува непосредствена връзка между онтологията и рационалността и тъй като рационалността е основна характеристика на интелектуализацията, ние считаме, че днес на преден план излиза проблемът за взаимоотношението между **онтологията и интелектуализацията**. Сам по себе си този проблем се проявява в три (взаимосвързани) аспекта – **онтологичен, гносеологичен и психологичен**. Именно в тази тройка връзка би следвало да се разглежда и самата метафизика, която включва в себе си два основни и при това взаимосвързани раздела: Онтология и Философия на природата. Понятието природа обединява в себе си всички родови форми на битие и мислене, представяни понякога като архетипове. Природата на нещата (и на психиката) е достояние на човешкия интелект, а семиозисът на самата природа е “застинал интелект”.

Взаимоотношението онтология – интелектуализация, може да се представи в два аспекта:

а) ролята на развиващата се онтология в психологичните постижения и в процеса на интелектуализацията;

б) проблеми, които се поставят пред онтологията за изследване във връзка с осъществяване на процеса на интелектуализация на творчеството и свързаните с него обществени дейности¹⁴.

Както се вижда, тези два аспекта са взаимосвързани, но нашият проблем (тъй като засяга онтологичната страна на интелектуализацията) има отношение предимно към първия – ролята на развиващата се онтология – нейната диалектическа същност и категориални форми на проявление в самосъзнателното общуване.

Днес интелектуализацията характеризира качествено нови основания на евристичното творчество (които настъпват в резултат от информационните технологии) и проблемите, произтичащи от висшите цели на разума. Но обосноваването на новия тип интелектуално творчество изисква разкриване на взаимоотношението между **философската логика** и самата същност на категориалното мислене. В тази връзка се оказва, че интелектуали-

зацията като онтологизация на човешкото битие е пряко свързана с проблема за единството на познанието (и неговите откривателски възможности), със самата онтология, и то в процеса на нейната евристична реализация. Така възниква и необходимостта от (гносеологически) анализ на самите познавателни евристични потенци на **онтологичните първооснови в психологията** (и тяхното функциониране в качеството на метафизика като наука за универсума). В този смисъл онтологичните категории, взети в тяхната методологична функция, изпълняват ролята на родови логически форми, свързани с интелектуализиращите аспекти на философското творчество. Философската логика като система, организирана според онтологичните принципи, се характеризира с определен спектър от евристични (съдържателно-логични процедури), чиято творческа същност има непосредствено отношение към съвременните проблеми, касаещи **онтологизацията на човешкото битие**. От само себе си философската логика като информационна система е носител на определени устойчиви правила, чрез които онтологията е в състояние да изпревари частните науки и да осъществи творчески своите методологични и евристични функции. Евристичността на онтологията се проявява чрез категориалното мислене. Именно в тази евристичност като момент на изпреварване във времето на частнонаучните постижения намира съсредоточение взаимоотношеността между философската логика и онтологията. Знанието за същността на философската логика и нейните познавателни възможности е непосредствено свързано с евристиката, проявяваща се вече при обосноваване и съзряване висшите цели на разума.

В самия процес на философското творчество евристичните и методологичните функции взаимно се обуславят, тъй като имат за цел новото ефективно (интелектуализирано) решаване на възникналите онтологични проблеми. Философската логика и нейният диалектичен метод е в състояние да предскаже не само какво е необходимо да бъде открито (чрез онтологичното творчество), но и как да се оптимизира интелектуализиращата откривателска дейност във философията. В този смисъл философската логика като съдържателна страна на евристиката е необходимо средство за обосноваване оптималните начини при философските научни открития. Именно в това се състои значението на философската логика за интелектуализацията на обществените дейности, която в края на краищата има за

цел да доведе до усъвършенстване на самосъзнателното, метафизично мислене в съвременната онтология.

Ако философската логика като цяло представлява теоретическа рефлексия над “технологията” на ефективното научно познание, то онтологичният подход, функциониращ като евристика, се проявява в качеството на вътрешна съдържателна стратегия на философското творчество, характеризиращо съвременната метафизична ситуация. Изпълнявайки функциите на интелектуализиращ фактор, пред разгледания по-горе онтологичен подход се откриват нови възможности за предсказване във философското творчество. Благодарение на евристичния момент във философското категориално мислене се реализира възможността за предвиждане на нови резултати в онтологичното творчество и същевременно концептуално овладяване първоосновите на философската логика.

Философската логика като носител на евристичното съдържание представлява необходимо средство за ефективно творчество в съвременната онтология, свързана както с откриването на новото, така и с категориалното “транслиране” на истината от равнището на философското (и фундаменталното знание) към теоретичното мислене в частните науки и от тях към създаването на ефективни процедури във философската логика.

Евристичните страни на философската логика обхващат изпреварващата и прогнозираща страна на познавателната дейност и философските ценности. От гледна точка на фактора време тук доминира онтологията на бъдещето, което е отрицание на настоящето, но заедно с това е отрицание на отрицанието на миналото. Определящи в случая са висшите цели на разума. Ето защо именно философската логика лежи в основата на прогресиращата онтологизация на човешкото битие в неговата ценностна диахронна реализация. В това отношение философската логика като евристика има по-голяма връзка с интуитивно-творческото мислене, отколкото с дискурсивното. Въпреки това **категориалните комуникации** са определящи във философския дискурс. Последният е само момент от преодоляването на настоящето и предсказването на бъдещето и обхваща определени страни от диахронната ефективност на откривателското мислене. Онтологичната ефективност на философската логика ние разглеждаме в “контекста” на човешката способност за семиотическа “многоканална” (многомерна) преработка на информацията. В това отношение онтологичното мислене се схваща като “обемна”, **семантически многомерна** структу-

ра на своето функциониране за разлика от формално-логическото, с което борави разсъдъчната способност. Ето защо в съвременната онтология философските категории се схващат като родови форми на битие и мислене.

Евристичното значение на философската логика нараства с ускоряващи темпове, като се има предвид, че усъвършенстването на онтологичното творчество е прието да се свързва с откриването и решаването на нови битийни проблеми. Но както вече показахме съвременната философска култура недвусмислено показва, че в съвременните условия, с развитието на науката (имащо отношение към разрешаването на проблемите), кръгът от нововъзникналите философски и логически проблеми се разширява. Както отбелязахме, налице е ситуация, според която на мястото на едни решени проблеми възникват няколко нерешени, носещи обаче по-богата перспектива в себе си с оглед висшите цели на разума. В тази връзка е необходимо да се отбележи, че разрешаването на даден философски проблем характеризира определен етап от движението на познанието към абсолютната истина по пътя на онтологизацията на човешкото битие. На тази основа взаимоотношението между социалния прогрес и интелектуализацията се оказва непосредствено свързано с философската логика. В крайна сметка, първоначалното предназначение на метафизиката – да разрешава многообразните теоретико-методологични проблеми се трансформира и в противоположното – да открива проблеми, касаещи битието на истината. Тази особеност представлява една от основните черти на съвременната **философска логика**. Осмислянето на миналото и бъдещето на онтологията като научна дисциплина и като учебен предмет, нейните граници и начини за приложение е невъзможно без философската логика, която все по-убедително се обособява като първооснова на “положителните евристики” по отношение на онтологизираното и интелектуализиращо научно творчество.

Философската логика представлява най-ефикасното средство за разрешаване на конфликта между откривателския и консервативния начин на мислене в онтологията. Такова преодоляване на този етап е свързано по необходим начин с усъвършенстването на философската логика чрез **класифициране на нейните категории**. Именно тя “снема” в себе си противоположността между семиозиса на старите и новите творчески дейности. Философската логика позволява да се обосноват начините за преодоляване съпротивата на догматизма по отношение на **новите онтологични идеи**, свързани с антропния принцип. Тук трябва да подчертаем, че ако борбата

за новото в онтологията е в края на краищата борба за нов трансцендентен принцип, то в основата на прехода от старото към новото лежи философската логика със семиозиса на своята интелектуализираща ефективност. **Философската логика** е в състояние да експлицира частнонаучното знание. Но тя предсказва и ефективните пътища за осъществяването на откривателската дейност с оглед висшите цели на разума. По такъв начин дескриптивните (описващите) и прескриптивните (предписващите) функции на философската логика са неотделими както от нейните евристични, така и от интелектуализиращите ѝ функции в общуването. Последните пронизват основното съдържание на интелектуализацията и **онтологизацията** на човешкото битие. Осъзнаването и евристичното прилагане на философската логика мотивира потребността от създаването на **самосъзнателни ценности** в системата на обществото и присъщата му култура. Но от своя страна посочените ценности спомагат както за усъвършенстването на творчеството, така и за разкриване интелектуализационните страни на творческия процес и неговата **онтологизация**. По такъв начин развитието на психологията и философията (чието ядро е философската логика) като две относително независими, качествено определени системи, има характер на две диалектически взаимосвързани страни. Моментът на диалектичното отрицание на онтологизираното философско творчество в неговото циклическо постъпателно развитие се реализира в системата на психологията. От своя страна, моментът на диалектичното отрицание в развитието на психологията се осъществява в системата на философското творчество и неговите методи. Опосредствано звено между тях на методологическо равнище е философската логика, проявяваща се в своята същност чрез категориалното мислене¹⁵.

Философско-методологическите проблеми, отнасящи се към евристичните възможности на онтологията са свързани с разкриването на съдържателната страна на интелектуализацията, съсредоточаваща в себе си единството и многообразието на оценностените обществени дейности. Философските проблеми, касаещи разкриването динамиката и развитието на взаимоотношението между **философската логика** и семиозисът на **интелектуализацията**, се проявяват най-ярко тогава, когато се налага осмислянето на новите творчески дейности, в които намира приложение евристичната функция на онтологията. Интелектуализацията на обществените дейности е невъзможна без непрекъснатото усъвършенстващо се прилагане на онтологичните методи в новите аспекти на интелектуализираното и интеле-

лектуализиращото творчество. От тази гледна точка би могло да се разкрият онтологичните аспекти на интелектуализацията (сама по себе си предполагаща по-нататъшно развитие на онтологията) като ноосферна дейност.

Онтологичната класификация на философските категории е свързана с решаването на проблемите за единство и многообразие на научното творчество и увеличаване на неговата “интелектуализирана” евристична наситеност. От своя страна взаимозависимостта между единството и многообразието на интелектуализацията се проявява в това, че многообразието, отричайки своето отрицание, преодолява наличната си ограниченост и “снема” себе си във философската методология, имаща за цел усъвършенстването на философската логика и нейния семиозис.

Непрекъснато усъвършенстващата се интелектуализация и увеличаващото се многообразие на познавателните форми се връща в себе си посредством зараждането на единичности в качеството на частни методи (на интелектуализация) и тяхното “снемане” в постоянно развиващата се философия като метафизика. Това налага и по-съвършени форми на самосъзнателно (философско) общуване.

4.0.0. Семиозисът на философската логика и неговата ефективност в общуването

Ефективността на **философската логика** включва степента на нейната способност за решаване на стоящите пред нея евристични задачи. Без съмнение съвременната онтология разширява неимоверно много кръга на възникналите проблеми, които са в компетенцията на философската логика. Дори възниква въпросът, дали може да се даде конкретна оценка в настоящия момент за ефективността на философската логика в процеса на съвременната интелектуализация като ноосферизация. Това би могло да се оцени и чрез определен количествен критерий, който характеризира показателя на ефективността (ЕФ на категориалното мислене). Този показател на ефективността се определя и от задачите, стоящи пред философската логика и способността ѝ да ги разрешава. От тази гледна точка, ако онтологията се използва за решаване на предварително поставена задача (тя може да бъде решена или не), то на преден план възниква проблемът за конкретизиране на вероятността, с която може да бъде решен поставеният проблем. Ако с

С обозначим дадената онтологическа последователност (събитие), необходима за творческо решаване на задачата-проблем, то показателят за ефективността в този случай намира израз в съответната вероятност на “онтологичното събитие” PS:

$$E\phi = P/S/$$

Семиозисът на онтологическите “съ-бития” в категориалната система на философската логика обхваща разнокачествени (синтактически, семантически, прагматически и сигнификативни) процеси. Те показват наличието на семиотическа безцентропийност във функционирането на категориите посредством присъщите им методологически, евристически, социално-практически и др. функции¹⁶.

4.1.0. Категориалният семиозис на общуването и неговите принципи на функциониране

Може да се каже, че организацията на диалектико-логическите процеси се подчинява и на принципа на семантическата кохерентност (на категориалната система), разгърната йерархически на различни равнища.

Семантическата кохерентност в логическата организацията на категориалната система може да се схваща като особена семиотична “топологически” организирана система. Тя притежава такива семантични свойства, според които семиотичните процеси, възникващи в категориалните съотношения имат за своя основа определена “кохерентна” информационна семиотична наситеност. Такава кохерентност като носител на семиотична съгласуваност характеризира равновесното състояние на категориалната система, което би могло да бъде представено като (семантично) многомерен симплекс. Тази кохерентност придобива динамичен характер, когато категориите се използват като средство на диалектично мислене, свързано с решаването на определени метафизични проблеми. Тези категории в същото време следва да се схващат и като категории на философската логика. Като родови форми на мислене чрез тях се постига и категоризацията на битието¹⁷.

В структурно-функционалната организация на философската категориална система могат да бъдат отделени два основни аспекта на информационна (семантична и ценностна) съотнесеност (кохерентност): а) семиотичен ефект на кохерентност – характеризиращ се с логическа, моти-

вирана, “безшумна” реализация на категориалните мисловни процеси; б) семантичен ефект на кохерентност – свързан е с разпределение потоците “сигнали”, които са логически (синтактически) съгласувани. Характерно за тях е, че те се разпространяват в четиримерно семиотично пространство – континуум. Тази структура се обуславя от пет вида връзки като израз на петте взаимосвързани принципа: а) принцип на семиотичната информация; б) принцип на инвариантността; в) принцип на развитието; г) принцип на рефлексията и д) принцип на семиотическото съответствие. Структурното единство на тези принципи в категориалната система на философската логика определя взаимообусловеността на петте вида информационно-рефлексивни отношения. И тъй като всяко едно от тях поотделно е свързано с всички останали в системната организация на категориите, то семантичното изменение в едно от тях води до изменение във всички останали. От гледна точка на топологията, структурата на гореспоменатия семиотичен континуум образува четиримерен симплекс.

Кохерентно “настроената” структура на категориалната система обуславя проявяването на философските принципи на познанието. Именно в резултат от взаимната обусловеност на тези принципи се осъществява семиотическата комуникация, която е необходима, за да се реализират категориите и да бъдат свързани в една (синхронно и диахронно организирана йерархична система). Само благодарение на такава организация е възможно едновременната семантическа изява на (качествено) различни мисловни процеси, характеризиращи самосъзнателното общуване като философска дейност. Принципът на семиотическата кохерентност характеризира интегративните онто-логически свойства на категориалната система⁸. Но тук веднага трябва да подчертаем, че подобна интегративност внася смислова определеност в системата на онтологичното мислене, диалектически свързано с преодоляването на неопределеността. Наличието на неопределеност в организацията на тази категориална система е израз на диалектиката **необходимост-случайност**, проявяваща се във функционирането на категориите при **самосъзнателното** общуване. Тук трябва да отбележим, че има основание самата диалектика да се разглежда като философска логика. Единството между тях се проявява в качеството на тъждество и различие. Философската логика следва да обхваща и законите на диалектичното мислене като начин на семиотична връзка между философските категории. А онтологията включва самите философски категории с техните **родови**

отношения на определеност и неопределеност. Благодарение на момента на неопределеност, свързан със съответната десинхронизация, се реализира относителната независимост на отделните категории като елементи на философската категориална система. Такъв характер на неопределеност в общуването чрез категориалната система позволява обуславянето на теоретични “ансамбли” на семиотическа активност, изпълняващи функции на регулиращи или пускови механизми по отношение на метафизичното мислене. Принципът на семантична кохерентност потвърждава наличието на съответствие между синтактичните, семантичните, прагматичните и сигнификативните отношения на философската категориална система. Единството на категориалната система се обуславя от семантическите свойства на нейното йерархично информационно-отражателно **семантическо пространство**.

Ако философската категориална система е едно цяло със свои взаимосвързани елементи, то би следвало да съществува подсистема на приемане, обработка, предаване на философска информация, а също така семиотически организирани “линии” на връзка между отделните категории (такава е например последователността: вещь, свойство, отношение в общуването). Всички те имат семиотически топологически аспект на организация. Това позволява да се говори за **симплексна семиотична структура** на философската категориална система. Според тази структура категориите имат относително самостоятелно съществуване и те заемат върховете на съответния семантичен “граф”, а семиотическите комуникационни отношения между тях се моделират чрез “ребрата”, съединяващи върховете. Според йерархията на категориалната система се получава йерархична последователност.

Това всъщност е симплексна класификация на философските категории като родови форми на битие и мислене. В основата се намира категорията “Благо”. Последната присъства във всички семантически взаимоотношения на йерархически изградената категориална система. В тази йерархия се отделят две основни равнища – категории на умостигаемия свят и категории на сетивния свят.

В този именно смисъл едва ли е чудно, че философските категории като **самосъзнателен език** на един народ представляват за неговата национална култура висши ценности. Философското самосъзнателно общуване е всъщност **ценностно** общуване.

Като самосъзнателен език философските категории влияят върху йерархията на системата за оценяване. Универсалността на категориалния семиозис изисква от всеобщите еквиваленти не само да обслужват потребността от духовни ценности, но и да общуват помежду си, което естествено ги подрежда в йерархичен ред, обхванат от един (общ) континуум. Чрез него става взаимопроникването на всяка философска категория при определена смислова валентност. Това обяснява защо философските категории имат самосъзнателен вербален еквивалент.

Йерархичният ред на философските категории остава относително постоянен, когато семиотичните комуникативни смислови полета функционират нормално, хармонизирайки в един философски дискурс своето естество на **битийни класифактори**.

Ако е вярно, че отговорността за родовете форми на мислене се носи от категориалния език, то трябва да гледаме на философските категории като ръководещи (в някаква степен) по отношение на интерпретационния диапазон в самосъзнателното общуване.

Този тип йерархична подредба, в която най-авторитетни са философските категории, е валиден според нас за философския език, схващан като метаезик. Оптималното функциониране на категориите изразява относително стабилно функциониране и развитие на философията. Нарушаването му се свързва с периоди, които клонят към кризисни. Тогава именно парите започват да стават по-ценни от философските ценности и от идеалите, образуващи висшите цели на разума. Така прозата на живота замества поетиката на философските идеи, а самото категориално (метафизично) мислене започва да деградира като начин на общуване.

Разгледаният по-горе симплексен модел на философските категории изразява (илилюстрира) последователността в диахронната организация на категориалната система. Всяко предишно равнище се “снема” в следващото, запазвайки своята относителна самостоятелност, но с увеличена семантическа наситеност. Прибавянето на още категории към горната последователност увеличава само размерността на симплекса и семантическата валентност. Основната характеристика на симплексния модел на категориалната система е тази, че всички категории се намират в семиотическо отношение на взаимозависимост и взаимообусловеност, което може да бъде използвано по различен начин от всеки философ. Изменението в едно от тях води до изменение в останалите. Предлаганият йерархичен модел на

категориалната система позволява да се види защо тя представлява сложна семиотична конструкция, в която нарушаването на някои връзки може да се компенсира с друг тип връзки, поради което ентропията на системата при достатъчно добро желание на съответния философ, може да се сведе до минимум дори когато идеологията е тоталитарна.

Разкритите особености на категориалната система дават основание в качество на критерий за оценка на онтологичната интелектуализационна ефективност да се вземе функцията, определяща средната загуба на семиотическа информация в системата. Тази функция би следвало да е пропорционална на средното количество вербални и неработещи “линии” на връзките между върховете на комплекса от логическите връзки между философските категории. По такъв начин при $n = 4Lb = 2ng^N$; g – вероятност, която характеризира нарушаването на връзките в даден момент на комуникация, n – брой на върховете на симплекса, изграждащи семиотичното пространство. **Симплексният семиотичен модел на категориите** позволява да се види, че средното количество на “отрязаните” върхове в резултат от някакъв “шум” бързо се увеличава с намаляването на n . С увеличаването на n расте количеството на комуникациите, чрез които може да се предава информация от едно към друго направление (чрез философското общуване). Например при 4-мерен симплекс максимумът е 5 направления в един и същ момент от време при логическо обвързване на 5 категории.

Ако върховете на семиотическия категориален “граф” поставим в съответствие с висшите цели на разума, ще се постигне максимален интелектуален ефект чрез самосъзнателното общуване.

Общата логическа групировка на върховете, т.е. категориите, участващи в изграждането на симплекса, отразява структурните свойства на философската категориална система. Колкото количеството на върховете е по-малко, т.е. схемата е по-еднообразна, толкова по-малко ценностно-активната информация е заложена в нея, и обратно.

Анализът на онтологичните връзки между философските категории се свежда до обосноваване и оценка на смисловите отношения между върховете на симплекса. На тази основа биха могли да се решат редица задачи, свързани с оптималната стратегия на **онтологията** като научна дисциплина и като учебен предмет. Тя би могла да се свърже с линейното и динамическо програмиране на **философските евристики**. Явно, че тук най-

ярък израз намират евристичните функции на философската логика и онтологията.

Тук трябва да подчертаем, че за категориалния континуум, като система генерираща информация, ентропията не нараства неограничено при увеличаването на “шума” (поддържане на неверни, неправилни, илюзорни възгледи), а се приближава към определено значение на висшите цели (на разума) асимптотически. “Шумът” се получава най-често при подмяна висшите цели на разума с фикс-идеи. Това означава, че категориалната система притежава вътрешен саморегулационен семиотичен “механизъм”. Колкото повече “шумът” се увеличава, свързан с явното или неявното игнориране на висшите цели на разума, толкова повече тя се затваря, става независима от външни явления. Това е един изключително важен факт, който потвърждава конструктивните функции на **философската логика** и съответно на диалектиката по отношение на науката (като цяло) и културата (като семиотическа система). Именно в този смисъл развитието на философията и нейната диалектика представлява особено важна ценност за интелектуализацията, онтологизацията на творческите дейности като конструктивен начин на общуване.

Колкото повече философската категориална система е подложена на действието на “шума”, толкова повече тя остава неустойчива и нечувствителна към изменението на количеството на “шума”. Колкото по-голяма е величината ѝ, толкова по-нечувствителна е категориалната система на външните (негативни) “шумови” въздействия, получени от фикс-идеи. Ето защо категориалната система може да се разглежда като саморегулираща се сложна йерархична система, изградена от родови форми на битие и мислене. Няма съмнение, че предложенията по-горе модел изразява едно крайно опростено съотношение между категориалната система на философското мислене и страничните влияния върху него в процеса на общуване²⁰.

Тъй като във философската логика намират проявление всеобщите логосни форми на мислене, то възниква възможността да бъде създаден **модел на взаимоотношението** между категориите, изграждащи континуума на онтологичното мислене.

Подобен семантичен краен граф се образува например от категориите: отрицание, развитие, противоположност, качество, количество, мяра. Такъв е например и случаят с реда “вещ, свойство, отношение”. Тук вещта е висша родова форма на битие. Всяка от философските категории на дадено

равнище е непосредствено свързана с всички останали. Моделът на тяхното взаимоотношение представлява винаги симплекс. Такова разбиране за взаимоотношението между философските форми на мислене позволява да се обоснове взаимовръзката и взаимообусловеността между **философската логика и онтологията**. Проявлението на тези структурни категориални взаимоотношения, както се вижда, може да бъде моделирано с помощта на многомерен симплекс. Върховете на този симплекс заемат съответните категории, а ребрата – “движението” на семиотичната информация между тях с оглед утвърждаваната семантика в общуването.

Обикновено в диалектиката се набляга на бинарните отношения, намиращи израз в двойките философски категории, изразяващи противоположности. Но горните модели на категориите и формите на мислене показват, че тези отношения могат да бъдат не само бинарни, но и n-арни. Последните характеризират семиотическата (синтактическа, семантическа (прагматическа и сигнификативна) “валентност” на философските категории в самосъзнателното общуване.

5.0.0. Априорно и апостериорно съдържание на философския (категориален) метаезик

Самосъзнателните функции на философските категории се проявяват особено убедително чрез свръхемпирическото (априорно) съдържание. Трансцендентните принципи от гледна точка на философската методология и онтологията също са априорни. Тази априорност най-добре се проявява когато методологическите функции се отнасят към още неоткрити психични явления и процеси. Както е известно, априорността, свързана с предпочитното съдържание на съзнанието, се намира в диалектическо единство с апостериорното онтологическо знание. Така че познавателните процеси в системата на онтологията носят в себе си елементи на априорно и апостериорно съдържание. Тяхното диалектическо единство се реализира в резултат от предметяването и разпредметяването на човешките самосъзнателни способности. Ако се отчита наличието на предпочитно съдържание в онтологическите категории, означава фактически признанието, че те сами за себе си задават по някакъв начин предварително възможния познавателен резултат. Това свързва онтологичния проблем за философските категории с априоризма.

Ролята на априорния смисъл в общуването като философска дейност и днес се подценява.

Като носители на свръхемпирическо съдържание онтологическите категории обуславят генезиса на ново знание. Заедно с него се развива и априорният елемент в категориалното мислене, който зависи от психологическите евристики. Категориите обогатяват своето съдържание в зависимост от развитието на онтологичното познание, но в зависимост и от евристиките, задавани от психологията на общуването. Апостериорността на категориите днес е по-ярко изразена, по-богата и по-съдържателна, отколкото в историко-философското минало. По такъв начин заедно с развитието на онтологическите категории се развива и самото теоретично мислене в психологията, свързано с разкриване на нейните първооснови. Същевременно философските категории обхващат развитието на природата, обществото и човешкото мислене (като феномен на човешката психика). От тази гледна точка определени философски категории играят роля на първооснови на теоретичното мислене в съответните психологически науки. Съдържанието на категориалния обхват, включен в онтологията, фактически определя характера на нейните методологически и евристически функции.

Единството на априорното и апостериорното съдържание на философските категории показва, че теоретичното развитие на психологията е сложен процес, който има, от една страна, обективна обусловеност, а от друга – е свързан с активността на субекта и неговата познавателна дейност. Тук обаче оказва влияние и степента на абстрактност в научното знание²¹. Сами по себе си категориите на Етиката предпоставят добродетелното общуване.

Развитието на категориалната система в онтологията зависи (в голяма степен) от конкретните психологични изследвания, предопределени от прилаганата система познавателни методи. Тъй като последните не са безразлични към творческата същност на човешката личност, то дори гениалността на даден мислител се реализира в контекста на творческата ми дейност. По такъв начин творчеството на дадена личност се намира в диалектическо единство и с културата като семиотическа система.

Всеки етап от развитието на онтологичното мислене и свързаната с него система познавателни методи е обусловен от съответни висши цели на разума в общуването.

Развитието на онтологичното мислене чрез самосъзнателното об-
щуване обуславя не само с формирането на нови категории, но и обогатява-
не семантичeskото съдържание на старите²².

В определен смисъл може да се предположи, че философските кате-
гории са безразлични към човешката битийност. Но в случая е показател-
но, че теолози, материалисти и идеалисти употребяват едни и същи фило-
софски категории, като влагат в тях нееднакво съдържание. Това различие
се дължи на различните цели на разума или отсъствие на такива. По такъв
начин в значителна степен съдържанието на философските категории се
определя от естествената метафизична способност на философа и неговата
светогледна ориентация. От това зависи в значителна степен семантичeskата
“валентност” на философските категории (прилагани от познаващия
субект) и тяхното значение в общуването.

В своето развитие онтологичното мислене изпълнява и синтетични
функции по отношение на психологичните знания. На тази основа обобще-
нията на психологичните изследвания, осъществени чрез онтологичните
категории, е постоянен процес, който фактически се изразява в преминава-
не от априорност към апостериорност и обратно. Синтезиращи в себе си
равнището на човешкото познание и обществената практика, категориите
бележат наличните теоретични възможности, свързани с възможностите на
аналитичната психология. Категориите изразяват семантичeskата “валент-
ност” на философските идеи като трансцендентни принципи. Семантичeskата
взаимовръзка на философските категории се проявява като вътрешна логи-
ка на взаимоотношението между философските принципи. Но тази логика
същевременно се прилага в онтологията и теорията на познанието. Затова
ако трябва да говорим за семиотическа структура на системата философски
категории, то това е свързано с разкриване семиотическата структура и на
диалектичeskата логика. Това от своя страна би улеснило и решаването на
редица проблеми, касаещи взаимовръзката между психологическия семиозис
и философската логика. Семиозисът на философските категории има особено
важно значение за систематизацията и субординацията им в една цялост-
на онтологична система. Логическите устойчиви връзки на категориите имат
характер на закони, които се проявяват в тяхната класификация. Системно-
то единство на философските категории се осъществява и в същността на
всичко съществуващо. Тъй като категориите на сетивния свят Плотин
извежда от “душата” – трета еманация, то тя с присъщите си родови форми
на битие се проявява като първооснова за умопостигаемото познание. Тук
на преден план излизат категориите на умопостигаемия свят като логосни

форми на битие и мислене²³. Категориите играят ролята на образци по отношение на всекидневното съзнание.

Тъй като **сетивната същност** е причина за индивидуалността на материалните предмети, тя привидно отрича единството на видимия свят. В противоположност на нея **умствената същност** е единство на всичко съществуващо, но постигната чрез висшите родове на битие и мислене, изразени по съответен категориален начин на общуване.

Цялото и частта в категориалния континуум включва взаимно изключващи се и взаимноутвърждаващи се противоположности. Тяхната противоположност се сменя в логосния континуум. Като първооснова абсолютното има за свои моменти цялото и частите като категории. В него те отричат своето отрицание. Противоположностите на категориалното съотнасяне представляват взаимноизключващи се и взаимноутвърждаващи се определения. Чрез всяка категория едното се самопознава от неговата родова страна. Самопознанието на Едното (абсолютното) като върховно Благо е съотнесено с категорията **битие**, като основна категория в онтологията. Тук проблемът за битието се схваща като познание на Едно (Върховното благо). По такъв начин като висша цел на разума Едно се явява край и начало на категориалното извеждане. Това категориално извеждане образува корпуса на онтологията. Сетивният свят се връща в себе си чрез Логосното единство на философските категории. Абсолютното битие затваря в себе си всички родови и видови форми на битие. То едновременно утвърждава и отрича всички категориални определения в качеството на логосни форми и висши родови форми на битие. Диалектичното единство на противоположностите е невъзможно без наличието на абсолютното Едно, което присъства във всички форми на мислене. Дори всеки момент от времето представлява единичен начин на съществуване на Едно като всеобхватно битие. Във всеки момент то присъства в своята пълнота, която предшества категориалните форми на общуване като философска дейност. Течението на времето представлява последователност от съществуване на Едо в единичните неща чрез категориалните форми като висши родове на битие. Абсолютното битие на Едно съдържа в себе си отричането и утвърждаването на всички категориални определения, включващи и единството на противоположностите в **самосъзнателното общуване**.

Единство и противоположност, тъждество и различие в своите крайни определения съществуват в качеството на йерархически обусловена еманация. Чрез реализирането на противоположностите се осъществява съответно категориално единство. Цялата категориална система е не само

знание, но и средство за самопознание. Битието на това знание е възвръщане на инобитието на Едно(то) чрез множественото в себе си. Така категориите (родови форми и на психическата действителност чрез която се реализира битието на онтологичното знание), се явяват едновременно инобитие на абсолютното и битие на човешкото самопознание.

Ето защо категориите следва да са априорно дадени на съзнанието, а не само отражение на сетивния свят. Така става ясно защо някои категориални форми отговарят на четирите функции и, на четирите класа съждения – за количество, качество, отношение и модалност. Всъщност това са форми на самосъзнателно общуване и форми на самосъзнателна дейност. Но това са и категории на чисто естествознание във философията на природата.

На тази основа Кант например отделя 4 групи (категории), които от една страна характеризират разсъдъчната способност, но от друга са категории на чистото естествознание. На всяка от тях съответстват по три категории. По такъв начин категориите образуват 12-членна система, която при това е йерархическа. Всъщност това са 12 сектора в една затворена логосна система с аксиален център. Те покриват едно логосно битийно пространство.

1. На **количеството**: единство, множество, тоталност.
2. На **реалацията**: субстанция и акциденция, причина и действие, взаимодействие между действащото и подлежащото на действие.
3. На **качеството**: реалност, отрицание и ограничение.
4. На **модалността**: възможно – невъзможно, съществуване – несъществуване, необходимост – случайност.

В общуването модалността е характеристика на съждението според “силата” на изказаното в него твърдение. Тези категории са не само понятия на разсъдъка, но и категории на чистото естествознание²⁴. Тук налице четворна троичност.

Определен елемент от психическото многообразие може да се мисли теоретично и посредством априорното съдържание на категориите. Тъй като категориите от всеки клас са по 3, тази класификация включва всичко 12 категории на общуване по отношение на природата. Но всъщност тя е онтологичен модел на разсъдъка. При това всяка трета категория възниква винаги свързването на предишните две категории от същия клас по логически начин. Това се отнася и до гореспомнатата философска мисъл. Ето защо връзката между категориите от всеки клас в този разсъдъчен онтологичен модел има диалектически характер, който е възможен благодарение на тристепенната (небесна) йерархия. Така например тоталността след-

ва да се определи като множество в единство и др. Наличието на тристепенна йерархична субординация в категориите от всеки клас позволява всяка трета да се извлече от първите две. Категориите на чистото естествознание всъщност изразяват взаимозависимостта между онтологията и философията на природата в системата на метафизиката. Но те определят и обхвата на самосъзнателното общуване като философска дейност в духовния живот на българите. Самосъзнателното категориално общуване е критерий за наличието на философска култура, като критерий за приобщеност към съвременната цивилизация.

БЕЛЕЖКИ

¹ Данков, Е. Към метафизиката на безсъзнателното. – В: Психология и философия. С., БАН, 1996, с. 121–129; Е. Данков. Философия и социолингвистика. – Проблеми на социолингвистика. Езикова ситуация в микро- и макросоциалните общности. В.Търново, 1993, с. 22–27.

² F. Rossi-Landi. Linguistics and Economics. Mouton, The Hague, 1975, p. 206.

³ F. Rossi-Landi. Linguistics...p.50–100; J. Bernard, G. Withalm. Triadische Dialektik. In: Zeitschrift fuer Semiotik. Band 10, Heft 1–2, 1988.

⁴ A. Camus. Der Mensch in der Revolte. Reinbek, 1969, S. 248.

⁵ Данков, Е. Взаимоотношението между философията и психологията в българските традиции. – В: Философия и психология. В.Търново, УИ “Св. св. Кирил и Методий”, 2001, с. 9–20.

⁶ Данков, Е. Интелектуализационната ефективност на диалектиката. – В: Сб. Четри победни десетилетия. В.Търново, УИ “Св. св. Кирил и Методий”, 1984, с. 71–83.

⁷ Данков, Е. Философията като метафизика и методология на съвременната психология. Отношението “философия-психология” и метафизиката на архетиповете. (Историко-философски аспект). – В: Философия и психология (метафизични първооснови на съвременната психология). В.Търново, УИ “Св. св. Кирил и Методий”, 2001, с.21–82.

⁸ Данков, Е. Философията като евристика на хуманитарните науки. (Някои проблеми и задачи на обучението по философия във ВТУ). – В: Юбилеен сборник 20 години Великотърновски университет (1963–1983). В.Търново, 1983, с. 80–92; G. Shishkov, E. Dankov. Time, Evolution, Life. – Man, Evolution, Cosmos. 1984, № 2, p. 120–121.

⁹ Данков, Е. Философия, методология, евристика. В.Търново, 1989, с. 2-38.

¹⁰ Данков, Е., Й. Рау. Логико-исторически анализ методологии и методов научного предвидения. – Ф и л о с о ф с к и е науки (Москва), 1987, № 4, 112–116.

¹¹ Данков, Е. Философската рефлексия при анализа на литературния текст. – В: Sprach- u. literaturwissenschaftliche Aspekte bei der Interpretation liter. Texte. T.I. S., 1987. S. 111–118.

¹² Попов, К., Е. Данков. Стилистика и семиотика. – Г о д. Висш. педагог. инст. Шумен, 5-А. С., Наука и изкуство, 1981, 49–78.

¹³ Данков, Е., Д. Трифонов. Теоретико-методологически проблеми на науката за науката. – Г о д. В и с ш. педагог. инст. Шумен. 7-Б. С., 1983, 161–167.

¹⁴ Данков, Е. Философия и социолнгвистика. – В: П р о б л е м и на социолнгвистиката. Езиковата ситуация в микро- и макросоциалните общности. В.Търново, 1993, с.22–27.

¹⁵ Данков, Е. Проблемът за взаимоотношението между философията и евристичното програмиране на учебно-възпитателната дейност. – В: П р о б л е м и на обучението и възпитанието във ВУЗ. Кн. 1. В.Търново, 1982, с.79–90; Данков, Е. Първооснови на метаетиката в българската традиция. – В: П ъ р в о о с н о в и на морала. В.Търново, 2000, с.125–147.

¹⁶ Някои аспекти от този проблем бяха разгледани в доклада: Е. Данков. “Проблемът за интелектуализационната ефективност на диалектиката”, научен доклад, изнесен на научната сесия във ВНВУ “Васил Левски”, В.Търново, 1982 г.

¹⁷ Вж.: А. Д. Урсул, Е. Б. Данков. Философские категории. Новые книги за рубежом по общественным наукам. М. Прогрес, № 6, 1977, с. 38–43.

¹⁸ Вж.: Г. Кузнецов, Е. Данков. Эвристическая и прогностическая функция материалистической диалектики. – Н о в и е книги за рубежом по общественным наукам. М., Прогрес, 1980, № 6; Кардашев, Ц., Е. Данков. Малкият свят на голямата наука (рец.). – В: С о ц и о л о г и ч е с к и проблеми, 1981, № 4, с.119.

¹⁹ Данков, Е. Четвъртвековна философска дейност във Велико-търновския университет “Св. св. Кирил и Методий”. – Ф и л о с о ф с к а мисъл, год. XLIV, 1988, № 5, с. 80–90; Е. Данков. Нови аспекти в обучението по философия в Лвовския университет “Ив.Франко”. – П р о б л е м и на висшето образование. Год. XXVII, 1989, № 4, с. 58–62.

²⁰ Спасов, Д. Символна логика. С., 1978. Преди повече от 2 десетилетия разработването на семиотичните проблеми бе спряно, след като чл.-кор. Д.Спасов окачестви семиотиката като чадърология. Въпреки това

той разработваше “символната логика”. Ние още тогава отбелязахме, че тя трябва да изучава “логиката” на символите. Вж: **Попов, К., Е. Данков.** Стилистика и семиотика. – Г о д. на ВПИ Шумен, т. V. А. Изд. Наука и изкуство. С., 1981, 48–78; **Данков, Д.** Към негеоцентричната метафизика на праисторическия човек. – К у л а. Списание за литература и изкуство (Казанлък). 1997, IV, с. 66–76.

²¹ **Куражковская, Е., Е. Данков.** Човек, Земля, Космос. Теоретическая конференция “Човек и Космос” (председателствана от летеца-космонавт Севастиянов). Московский Гос. Университет им. “М. В. Ломоносова”, 30 октябрия – 1 ноябрия, 1975. – Т р у д о в е на Велико-търновския университет “Св. св. Кирил и Методий”. Том 3–4–5. кн. 3. Философия, 1990, с. 337; **Кардашев, Ц., Е. Данков.** Психологични аспекти на системата “Човек – Земя – Космос”. Втори конгрес на психолозите в България, 13–14 октомври, СУ “Св. Климент Охридски”. С., 1982. – Т р у д о в е на Велико-търновския университет “Св. св. Кирил и Методий”. Том 3–4–5. Философия, 1998, с. 341; **Данков, Е., Ц. Кардашев.** Психологични проблеми на екологизацията. Втори конгрес на психолозите в България, 13–14 октомври, СУ “Св. Климент Охридски”. С., 1982. – Т р у д о в е на Велико-търновския университет “Св. св. Кирил и Методий”. Университетско издателство “Св. св. Кирил и Методий”, Том 3–4–5. кн. 3. Философия, 1998, с. 341.

²² **Данков, Е.** Философията на науката и философията като универсална наука (метафизика). – Ф и л о с о ф и я и наука. УИ “Св. св. Кирил и Методий”, 1997, с. 9–24.

²³ **Данков, Е.** Метафизичното пространство-време на научните открития в историята на духовната култура. – Ф и л о с о ф и я и наука (съст. Е. Данков). УИ “Св. св. Кирил и Методий”, 1997, 261–285.

²⁴ **Данков, Е.** (съст.) Философия и наука. Философията като метафизика и научната рационалност. В.Търново, 1997, 285 с.; **Данков, Е.** Историята на философията и история на човешкото самосъзнателно мислене. – Н о в а т а култура. Седмичник на движението за нова култура (София), Год. I. № 7, 16 юни, 1997, с. 11.